

Projekt badawczy „Literatura lubuska jako narracja założycielska regionu” zakłada realizację celów z trzech obszarów: teorii literatury, analizy i interpretacji tekstu literackiego oraz badań komparatystycznych.

Cel teoretycznoliteracki to określenie genologicznych cech dystynktywnych dla polskiej powojennej literatury osadniczej, czyli dla korpusu prozatorskich tekstów literackich z lat 1945-1989, podejmujących temat zasiedlania tzw. Ziemi Odzyskanych w wyniku dobrowolnych i przymusowych migracji – skutku zmiany granic terytorialnych Polski. Ten cel zmierza do weryfikacji hipotezy zakładającej, że literatura osadnicza może zostać zakwalifikowana jako odmiana gatunkowa polskiej powojennej powieści tendencyjnej, posiadająca inwariantne schematy fabularne i określone konstrukcje świata przedstawionego. Takie ujęcie zostało wyprowadzone z założenia, że literatura osadnicza jest projektem genologicznym – próbą stworzenia powojennej przysiedleńczej epopei.

Cel analityczno-interpretacyjny polega na wyjaśnieniu funkcjonalizacji elementów tradycji literackiej, wykorzystywanych w literaturze osadniczej z lat 1945-1989 na użytek powojennej polityki miejsca. Towarzyszy temu założeniu, że nawrócenia do tradycji literackiej miały wspomagać konstruowanie narracji założycielskiej dopiero tworzącego się społeczeństwa, zmuszonego do egzystencji w nowych warunkach terytorialnych, społecznych i kulturowych. Powtarzalność takich motywów, jak Arkadia, Ziemia Obiecana czy Itaka, miała wspomóc w wytworzeniu ideologicznej konstrukcji tzw. Ziemi Odzyskanych jako mitycznej krainy szczęśliwości. Projekt zakłada, że intertekstualność w literaturze osadniczej to przejaw dążenia do ugruntowania i popularyzowania mitów założycielskich tzw. Ziemi Odzyskanych poprzez wyposabienie tych narracji w rozpoznawalne wzory opisu rzeczywistości. Z drugiej strony stosowanie toposu locus horridus (motywy wieży Babel, kraju Nod czy Dzikiego Zachodu) było sposobem na budowanie założeń kontr-mitu, zaprzeczających oficjalnej propagandzie PRL.

Realizacja projektu służy ponadto realizacji celu komparatystycznego, który jest zorientowany dwukierunkowo. Pierwsze zadanie badawcze w tym obszarze to porównanie literatury osadniczej Ziemi Lubuskiej z literaturami o migracji na pozostałe terytoria tzw. Ziemi Odzyskanych. Realizacja tego celu zmierza do weryfikacji hipotezy, że Ziemia Lubuska to region, który wymagał szczególnych zabiegów legitymizacyjnych, co wynikało z faktu, że po II wojnie światowej nie został odtworzony w swoich średniowiecznych granicach, ale skonstruowany na nowo z fragmentów innych krain historycznych.

Drugie zamierzenie z obszaru komparatystyki polega na zestawieniu literatury osadniczej z lat 1945-1989 z beletrystyką potransformacyjną, podejmującą temat powojennych przemieszczeń: z nurtem małych ojczyzn oraz powieści neo-postosiedleńczej (propozycja Ingi Iwasiów) / postosadniczej (propozycja Małgorzaty Mikołajczak). Cenzuralne obostrzenia i propagandowy charakter literatury z lat 1945-1989 spowodowały, że traumatyczny charakter migracji nie mógł zostać w pełni wyartykułowany. Współczesna literatura powracająca do tematu migracyjnego jest wyrazem potrzeby przepracowania traumy przemieszczenia, do czego dąży poprzez uruchamianie mechanizmów postpamięci i rekonceptualizowanie do wiadczenia migracji jako dyslokacji nie tyle przestrzennej, ile kulturowej.

Badawcze procedury analityczno-interpretacyjne dotyczą przede wszystkim materiału źródłowego, jakim jest literatura osadnicza Ziemi Lubuskiej. Badania źródłowe zostaną przeprowadzone na materiale badawczym, na który składają się teksty lubuskich utworów: Natalii Bukowieckiej-Kruszony, Ireny Dowgielewiczowej, Zdzisława Morawskiego, Janusza Olczaka, Alfreda Siateckiego oraz Zygmunta Trziszki. Nie są to nazwiska powszechnie rozpoznawalne. Chociaż literatura tzw. Ziemi Odzyskanych znajduje się w kręgu zainteresowania współczesnego literaturoznawstwa, to jednak ta jej część, która dotyczy Ziemi Lubuskiej, nie została zbadana w wystarczającym stopniu.

Cel teoretyczny oraz komparatystyczny wymagają zestawienia tekstów lubuskich z literaturami pozostałych regionów tzw. Ziemi Odzyskanych – Dolnego Śląska, Pomorza, Warmii i Mazur – dlatego badania podstawowe obejmują również analizy utworów takich autorów, jak m.in. Halina Auderska, Jan Brzoza, Józef Hen, Eugeniusz Pauksza, Stanisław Srokowski, Henryk Worcell czy Wojciech Wukrowski. Natomiast badania nad literaturą potransformacyjną będą prowadzone na podstawie współczesnych utworów lubuskich powracających do do wiadczenia migracyjnego – tekstów Edwarda Derylaka, Krzysztofa Fedorowicza oraz Marii Sidorskiej-Ryczkowskiej – oraz literatury pozostałych regionów pogranicznych – m.in. powieści Joanny Bator, Stefana Chwina, Pawła Huellego, Ingi Iwasiów czy Olgi Tokarczuk.

Najnowsza literatura powraca do do wiadczenia dyslokacji, odchodząc przy tym zarówno od mitologizowanej literatury przedtransformacyjnej, jak też nostalgicznego nurtu prozy korzennej. Wzrost zainteresowania tematyką migracyjną zarówno wśród współczesnych twórców, jak i badaczy literatury, dowodzi, że powojenne przemieszczenia nie są tematem zamkniętym. Warto jednak mieć na uwadze, że współczesne narracje migracyjne są praktycznie uytuowane wobec literatury z lat 1945-1989. Jak dotąd nie powstała jednak monografia, która systematyzowałaby i charakteryzowałaby prozę osadniczą powstałą przed 1989 rokiem z uwzględnieniem hipotezy zakładającej, że jest to odmiana gatunkowa powojennej powieści tendencyjnej. Projekt uzupełni stan badań nad literaturą Ziemi Lubuskiej, która z jednej strony jest zorientowana lokalnie, ponieważ podkreśla specyficzne cechy dyskursu lubuskiego, natomiast z drugiej odnosi się do do wiadczenia ogólnego – powojennych przemieszczeń, które objęły 2/3 polskiej ludności.

Do braku zainteresowania literaturą osadniczą Ziemi Lubuskiej mogło przyczynić się z jednej strony przekonanie o braku walorów estetycznych prozy zdominowanej przez obostrzenia cenzuralne, z drugiej pejoratywne traktowanie literatury regionalnej jako niepełnowartościowej, podrzędnej wobec literatury narodowej. Projekt zakłada odejście od interpretacji estetyzujących i wartościujących, oraz ujęcie osadniczej literatury lubuskiej jako projektu nie estetycznego, ale geologicznego i to samoistnego.

Historyczna Ziemia Lubuska obejmowała mały skrawek ziemi na dzisiejszym pograniczu polsko-niemieckim, a jej siedzibą był Lubusz. Powojenna rekonstrukcja regionu ma niewiele wspólnego z jego historycznym kształtem. Stolica średniowiecznej Ziemi Lubuskiej pozostała po 1945 roku w granicach Niemiec. Stworzona po wojnie Ziemia Lubuska obejmowała tylko mały wycinek średniowiecznego biskupstwa. Zło ono jest ponadto z fragmentów Brandenburgii, Pomorza Zachodniego, Wielkopolski, Górnych Łużyc i Dolnego Śląska. Teren ten stanowił więc zlepek różnorodnych przestrzeni geograficznych, historycznych i kulturowych. Jego niejednorodność wzmocniła zasiedlanie przez różnicowane grupy ludności polskiej i niepolskiej. W efekcie powstał tygiel kultur, który trudno było wpisać w lansowany przez politykę kulturalną PRL homogeniczny polski społeczeństwa. W odróżnieniu od pozostałych regionów tzw. Ziemi Odzyskanych trudno ta wynikała nie tylko z charakteru samej akcji przemieszczeń, ale też z niezgodności między historycznym a powojennym kształtem regionu oraz z braku wyrażonej dla tego terenu sygnatury przestrzennej.

Wstępne rozpoznania i hipotezy badawcze zostaną zweryfikowane w trakcie dwuletniego projektu naukowego, a finalne wyniki

bada zostaną zaprezentowane w postaci monografii naukowej.